

Л. Р. Кривда
аспірантка 2 курсу кафедри криміналістики
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Анотація. У статті аналізується необхідність використання спеціальних знань, судово-медичних знань. Судова медицина та криміналістика історично мають однакову ціль, вказану у ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України: забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а невинувата особа не була безпідставно обвинувачена та притягнення до кримінальної відповідальності. Подальше дослідження вказаної проблеми відкриває нові шляхи до оптимізації пізнавальної діяльності у розслідуванні, розкриття і профілактики всіх форм і видів злочинної діяльності.

Ключові слова: судова медицина, спеціальні знання, судово-медична експертиза, експертиза, судова експертиза.

Головна мета кримінального провадження – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а невинувата особа не була безпідставно обвинувачена та притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України). [1]

Систематичне і продумане вчинення злочинів призводить до професіоналізації злочинця, набуття ним відповідної кваліфікації та спеціалізації, що ускладнює виявлення, розкриття, припинення і попередження злочинної діяльності. Як пише О.І. Гуров, під кримінальним професіоналізмом слід розуміти різновид злочинної діяльності, яка є для суб'єкта джерелом засобів існування, потребує необхідних знань і навичок для досягнення кінцевої мети і зумовлює певні контакти з антигромадським середовищем. Таким чином, професіоналізм містить такі ознаки: 1) стійкий вид злочинної діяльності (спеціалізація, кримінальний «стаж»); 2) певні знання і навички (кваліфікація, спеціальні прийоми); 3) злочини як засоби існування (інколи офіційна робота використовується для прикриття (маскування) злочинної діяльності; 4) зв'язок з кримінальним середовищем (злочинні сходки, внесення грошей до спільної каси, так званий «обшак» тощо). Ці обставини призводять до того, що виникає потреба у застосуванні не тільки фахових юридичних знань органів, які здійснюють кримінальне провадження, а й у використанні спеціальних знань різних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесла (медицини, бухгалтерії, автотехніки тощо). [4, с. 40]

В першу чергу потрібно зауважити, що в літературі існують два поняття спеціальні знання та спеціальні пізнання. Якщо вивчати це питання безпосередньо з філософської точки зору, то вони несинонімічні. В академічному тлумачному словнику української мови знання – обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь. Пізнання – відображення в свідомості людини явищ реальної дійсності, їх суті. Під знанням у науці в загальному випадку розуміється володіння людиною деяким об'ємом інформації про що-небудь – як правило, достатнім з точки зору вирішення будь-яких значущих завдань. Наприклад, соціальних, економічних, наукових. Знання – це якийсь ресурс людського розуму, що дозволяє його носію використовувати його в тих чи інших цілях.

Під пізнанням в науці, таким чином, розуміється розумовий процес освоєння людиною тих чи інших знань. Він може здійснюватися в рамках проходження ним навчання в спеціальних установах або самостійних дій, спрямованих на оволодіння знаннями. Оскільки знання практично не має кордонів, пізнання також можна охарактеризувати як процес, здійснюваний поза будь-якими рамками. Людина може пізнавати ті чи інші речі постійно.

Особливість пізнання – в індивідуальному сприйнятті особистістю різної інформації. Те, яким чином один учень пізнає предмет, може істотно відрізнитися від способів освоєння інформації іншим учнем.

У цьому сенсі способи пізнання, на відміну від знань, у багатьох випадках важко передаються від однієї людини до іншої. Тобто при однаковості передбачуваного результату – придбання учням певного обсягу знань – процес досягнення цього результату в рамках пізнання може бути різним. У наковій літературі можна побачити три основних форми використання спеціальних пізнань: які використовуються у процесуальних формах, які використовуються у змішаних формах (консультація органів досудового розслідування) та які використовуються у не процесуальних формах.

За характером змісту та джерелу набуття спеціальні пізнання бувають:

1. Науковими, тобто такими, які особа здобуває у спеціалізованому учбовому або науково-дослідницькому закладі. Практичне застосування можна побачити в ухвалі про призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, в рамках кримінального провадження від 11.03.2019 року, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України, в смт. Овідіополь. З метою визначення належності вилученої речовини до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, необхідні спеціальні знання, у зв'язку з чим, виникла обов'язкова необхідність у проведенні експертизи матеріалів, речовин та виробів за експертною спеціальністю 8.6 (дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів). Для проведення повного, всебічного та неупередженого розслідування кримінального провадження та встановлення істини, а також з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання експерта, який володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, якому доручити провести експертизу матеріалів, речовин та виробів за експертною спеціальністю 8.6 (дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів), щодо встановлення належності вилученої речовини до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

2. Національно-етнічні, тобто пізнання у галузі традицій мешканців певної місцевості. Прикладом такої експертизи можна вважати ухвалу слідчого судді місцевого Приморського районного суду міста Одеси від 06 червня 2019 рік про призначення у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 15 ч.2, ст. 201 ч. 1 КК України, судову – мистецтвознавчу експертизу. Під час проведення митного контролю та повного митного огляду із розпакуванням зазначеного міжнародного відправлення, було виявлено одну монету сріблястого кольору, яка мала ознаки предмету культурної цінності. Згідно акта про взяття проб та зразків б/н від 15.05.2019 виявлену монету було відправлено на дослідження до Одеського музею нумізматики. Згідно експертного висновку № 214 від 17.05.2019 вищевказана монета є срібним денарієм Стародавнього Риму та має назву «Імператор Траян», приблизна дата чекану – 114-117 р.р., діаметр монети біля 19 мм, вага 3.2 г, вона має зображення бюста імператора Траяна та фігуру Марса з коп'єм та трофеєм в руках з іншої сторони та вказана монета являється предметом культурної та історичної цінності.

3. Інші спеціальні знання, зміст яких визначається ментальністю обмеженим кола обмежених осіб.

Судово-медична експертиза – це регламентоване законом і проведене лікарем судово-медичним експертом науково-практичне дослідження, в ході якого досліджуються конкретні об'єкти для вирішення конкретних медичних питань, які виникають при розслідуванні злочинів або при підозрі на вчинення злочину.

Згідно із статтею 10 закону України «Про судову експертизу», судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. [2] Згідно із проектом закону України «Про судово-медичну експертну діяльність» судово-медичними експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче магістра, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судово-медичного експерта. [3]

У процесі проведення судово-медичних експертиз виявляються, крім того, фактичні дані, які можуть бути використані органами охорони здоров'я при розробці профілактичних заходів різного виду травматизму, отруєнь, раптової смерті, а також причин дефектів надання медичної допомоги.

Об'єктами судово-медичної експертизи можуть бути:

1. Потерпілі, обвинувачувані й інші особи (живі особи).
2. Труп.

3. Речові докази.

4. Матеріали кримінальних і цивільних справ.

На практиці найчастіше досліджуються кілька об'єктів. Наприклад, якщо потерпілий помер в стаціонарі від колото-різаного поранення, необхідно досліджувати труп, історію хвороби, пошкодження на одязі загиблого і знаряддя злочину – ніж, тобто речові докази.

Дослідження кожного об'єкта проводиться відповідно до спеціальних інструкцій, методичних рекомендацій, правил, затверджених Міністерством охорони здоров'я України. При проведенні судово-медичних експертиз має бути єдина організаційна основа, яка забезпечує, з одного боку, дотримання експертами вимог законодавства, а з іншого – проведення експертизи із застосуванням науково обґрунтованих методів дослідження. Таке значення мають чинні у системі судово-медичної експертизи інструктивно-методичні матеріали. [5, с. 8].

На практиці при призначенні судово-медичної експертизи виникають дефекти, які суттєво знижують якість досудового розслідування. Вважаю доцільним проведення анкетування органів досудового розслідування та експертів і керівників підрозділів експертної служби щодо поширених дефектів документа про призначення експертизи.

Пояснення щодо суті розглянутих дефектів.

1. Не обґрунтоване призначення експертизи як такої (непотрібність експертизи) пов'язана, зазвичай, про те, що у справі раніше проведена експертиза (експертизи), які дали вичерпні відповіді всі необхідні слідству (суду) питання. Фактичні мотиви призначення експертизи в такому випадку можуть бути пов'язані з не процесуальними причинами (бажання штучно «затягнути» справу; наявність абсолютно невмотивованої незгоди сторони з укладанням раніше проведених експертиз, де мірою законного реагування на необґрунтоване клопотання є відмова у його задоволенні, а натомість призначається непотрібна повторна (або додаткова) експертиза.

2. Наявність у документі непотрібних насправді, з експертної погляду, питань. Це питання, які мають бути зрозумілі з дослідницької частини висновку під час її прочитання. Наприклад, яка кількість пошкоджень, коли про це ставиться спеціальне питання. Кількість пошкоджень легко може бути встановлена шляхом читання дослідницької частини. Або «Який ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, отриманих на кожній із фаз ДТП». Навіщо це слідству, якщо всі тілесні ушкодження отримані через контакт пішохода з одним автомобілем?

3. Відсутність абсолютно необхідних, з експертної точки зору, питань. Ситуація, коли перед експертом не ставляться питання, що підлягають обов'язковому вирішенню (наприклад, про тяжкість тілесних ушкоджень, їх давність тощо).

4. Наявність питань, які фактично дублюють один одного. Питання, що повторюються, загрожують документ про призначення експертизи. Наприклад, «Який характер та розташування пошкоджень?» І відразу: «Яка локалізація пошкоджень».

5. Наявність незрозумілих для експерта питань (зокрема стилістичних нісенітниць). Наприклад: «Яке розташування характеру ушкоджень?» «Яка давність локалізації ушкоджень?»

6. Наявність питань, що прямо виходять за межі компетенції будь-якого експерта (правового характеру). Наприклад: хто винний у смерті пацієнта? Хто з осіб, які беруть участь у конфлікті, завдав потерпілому тілесні ушкодження?

7. Наявність питань, що стосуються іншої галузі спеціальних знань. Наприклад: чи могла куля, витягнута з тіла потерпілого, бути вистріляна з конкретного екземпляра зброї? Сліди яких конкретно паливно-мастильних речовин виявлено на одязі потерпілого?

8. Наявність питань, які вимагають свого вирішення спеціальних знань. Наприклад: чи є виявлений на місці події уламок цегли тупим твердим предметом?

9. Відсутність у документі призначення експертизи фабули події. Здається, зрозуміло.

10. Неприпустимо коротка фабула (з якої незрозуміла суть події). Наприклад: «В результаті конфлікту потерпілому були заподіяні тілесні ушкодження» (Ким? Коли? Де? Якими предметами? І т. д. – абсолютно необхідні відомості відсутні).

11. Відсутність обґрунтування необхідності призначення експертизи (чим спричинена фактична необхідність проведення експертизи). Наприклад, якщо експертиза додаткова або повторна, то не вказується, що викликало незгоду з первинною, або в чому проявляється неповнота. Тому експерт не розуміє суть експертного завдання.

12. Непереконливе обґрунтування призначення експертизи. Наприклад: «У зв'язку з незгодою потерпілого (підозрюваного) з висновками первинної експертизи є необхідність призначення повторної

експертизи». Це не обґрунтування. Ніхто не проаналізував і не вказав, чим саме незгоду аргументовано. У ряді випадків треба не задовольняти клопотання, а прямо відмовляти у його задоволенні як необґрунтованого. Цього часто не робиться, слідчий йде «з приводу» скарг учасника процесу.

13. Процесуальні порушення при призначенні експертизи.

Під цим розуміється ігнорування існуючих норм Кримінально-процесуального кодексу України при призначенні експертизи (відсутність посилання на відповідні норми Кримінально-процесуального кодексу України), або грубі фактичні порушення (наприклад, призначення «групових» експертиз – коли одна постанова виноситься відразу щодо кількох осіб. Типовий випадок – у бійці постраждали кілька людей, а виноситься одна постанова на всіх (винятком тут є деякі види ДТП, напр. травма в салоні автомобіля, де якісь питання вирішуються комплексно).

Зведена таблиця поширених дефектів документа про призначення експертизи (постанови, ухвали, клопотання) для експертів та керівників підрозділів експертної служби

<i>Категорії справ</i>	ДТП	Вбивства	Тілесні ушкодження	Статеві злочини	Лікарські злочини
Можливі дефекти					
Необґрунтоване призначення експертизи як такої (непотрібність експертизи)					
Наявність у документі непотрібних по суті, з експертної точки зору, питань					
Відсутність абсолютно необхідних, з експертної точки зору, питань					
Наявність питань, які фактично дублюють один одного					
Наявність незрозумілих для експерта питань (у тому числі стилістичних нісенітниць)					
Наявність питань, що прямо виходять за межі компетенції будь-якого експерта (правового характеру)					
Наявність питань, що стосуються іншої галузі спеціальних знань					
Наявність питань, які вимагають свого вирішення спеціальних знань					
Відсутність у документі призначення експертизи фабули події					
Неприпустимо коротка фабула (з якої незрозуміла суть події)					
Відсутність обґрунтування необхідності призначення експертизи (чим спричинена фактична необхідність проведення експертизи)					
Непереконливе обґрунтування призначення експертизи					
Процесуальні порушення при призначенні експертизи					

Встановлення наявності та природи біологічного сліду – важливий аспект судово-медичної експертизи, який надає обґрунтовані відповіді на питання щодо доцільності проведення повного ідентифікаційного дослідження біологічного матеріалу та об'єктивної інтерпретації отриманих результатів судово-медичної молекулярно-генетичної експертизи.

Таким чином, активне залучення спеціалістів з судової медицини на етапі огляду місця події та використання сучасних високотехнологічних методів судово-медичних експертних досліджень дозволяє значно підвищити ефективність слідчих дій та якість доказової бази слідства при розслідуванні злочинів, перш за все насильницького характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (станом на 05.05.2022 р.)
2. Закон України «Про судову експертизу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (станом на 05.05.2022 р.)

3. Проект закону «Про судово-медичну експертну діяльність» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1LT68A.html (станом на 10.05. 2022 р.)
4. Профессиональная преступность: прошлое и современность / Гуров А.И. : Юрид. Лит., 1990. 304 с.
5. Судова медицина/ заг. ред. В.Д. Мішалов, Т.В. Хохолева, В.Т. Бачинський, В.В. Войченко, Г.Ф. Кривда, Є.Я. Костенко Київ, 2018.575 с. [+167 іл.]

L. Kryvda. Problems of appointment and conduct of forensic medical examinations. – Article.

Summary. *The article analyzes the need to use special knowledge, forensic medical knowledge. Forensic medicine and forensic science historically have the same purpose specified in Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine: to ensure a quick, complete and impartial investigation and trial so that everyone who has committed a criminal offense is brought to justice as he is guilty, and an innocent person is not unreasonably accused and brought to criminal responsibility. Further study of this problem opens up new ways to optimize cognitive activity in the investigation, disclosure and prevention of all forms and types of criminal activity.*

Key words: *forensic medicine, special knowledge, forensic medical examination, examination, forensic examination.*

Л. Р. Кривда. Проблемы назначения и проведения судебно-медицинских экспертиз. – Статья.

Аннотация. *В статье анализируется необходимость использования специальных знаний, судебно-медицинских знаний. Судебная медицина и криминалистика исторически имеют одинаковую цель, указанную в ст. 2 Уголовно-процессуального кодекса Украины: обеспечение быстрого, полного и беспристрастного расследования и судебного разбирательства с тем, чтобы каждый, кто совершил уголовное правонарушение, был привлечен к ответственности по мере своей вины, а невиновное лицо не было безосновательно обвиняемое и привлечение к уголовной ответственности. Дальнейшее исследование указанной проблемы открывает новые пути к оптимизации познавательной деятельности в расследовании, раскрытию и профилактике всех форм и видов преступной деятельности.*

Ключевые слова: *судебная медицина, специальные знания, судебно-медицинская экспертиза, экспертиза, судебная экспертиза.*

УДК 342.4:351.86

М. В. Логінова

*викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЯК ФАКТОРУ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ЗАГРОЗИ

Анотація. *Питання розвитку територіальної оборони, організації руху опору та відповідної підготовки громадян до національного спротиву потребує додаткового вивчення та відповідного правового врегулювання. Залучення всього населення України до захисту рідної землі, свого краю, своєї сім'ї є невід'ємною складовою всеохоплюючої оборони держави. Встановлені основні можливості залучення інститутів громадянського суспільства до вирішення проблеми забезпечення національної безпеки.*

Ключові слова: *національна безпека, територіальна оборона, національний спротив, зброя, фінансування, штаб, повномасштабне вторгнення, безпека, оборона.*

Постановка проблеми. Сьогодні вперше з часів Другої світової війни вже незалежна Україна зіткнулася з повномасштабною війною, яку розпочала Російська Федерація. Здавалося, що людство зробило необхідні висновки, проте гіркий досвід показує, що історія нічому не навчила країну-агресора. Україна наразі перетворилася на поле битви, перемога в якій нашої Батьківщини є тільки питанням часу. Виклики сьогодення вимагають пошуку нових шляхів для їх вирішення, адже проблеми, з якими сьогодні зіткнулися українці, є новими для нас. Зокрема, російське вторгнення призвело до суттєвих змін в сфері безпеки й оборони. Для боротьби з російською агресією в Україні було створено територіальну